

Filipinska kultura gluhih

Mršan, Karla

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:491793>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij kulturologije

FILIPINSKA KULTURA GLUHIH
ZAVRŠNI RAD

Mentorica: doc.dr.sc. Sarah Czerny

Studentica: Karla Mršan

Rijeka

kolovoz, 2017.

Sadržaj

Uvod	3
Metodologija.....	4
1. gluhi kao Gluhi.....	4
2. status Gluhih u filipinskom društvu.....	9
2.1. Edukacija Gluhih.....	11
2.2. Zapošljavanje	17
2.3. Pravne institucije.....	19
3. Zaključak	21
4. Popis priloga.....	23
5. Literatura	33

Uvod

Osobe s oštećenjem sluha oduvijek su bile marginalizirane kao skupina koja nije u stanju sudjelovati u društvu. Bez obzira na geografsku lokaciju i povijesno razdoblje, gluhe i nagluhe osobe smatrane su „čudnima“ i/ili „glupima“ jer nisu mogle sudjelovati u verbalnoj komunikaciji. Iako u posljednjem desetljeću sve više zemalja počinje shvaćati zajednicu gluhih kao Gluhe s velikim „G“, to jest manjinsku zajednicu koja ima jedinstvenu kulturu i identitet kao i bilo koja druga manjina unutar određenog društva, na Filipinima to još uvijek nije slučaj. Iako su uloženi neki napori u poboljšanje životne situacije osoba s oštećenjem sluha, njihovi životni standardi su još uvijek niži od prosjeka sugrađana bez oštećenja. Doduše, treba uzeti u obzir da je ta otočna zemlja sa svojih 94 milijuna stanovnika među siromašnijima u jugoistočnoj Aziji, te da je Tacloban, grad u kojem živi zajednica Gluhih koja se analizira u ovom radu, bio skoro u potpunosti devastiran nakon tajfuna Yolanda 2013. godine. Unatoč državnim problemima, Gluhi kao manjinska kultura i dalje imaju manja prava nego neke druge manjinske skupine u državi. Naime, iako je 2012. godine Filipino Sign Language (FSL) priznat kao službeni jezik Gluhih u državi, on još uvijek nije implementiran u njihovo obrazovanje.

Cilj ovog rada je opisati poziciju Gluhih unutar filipinskog društva i pokazati načine putem koji se vrši sistematska opresija nad njima. Prva teza koju ovaj rad iznosi jest da je zajednica Gluhih kulturalna manjinska zajednica, a druga da je sistematski marginalizirana i potlačena putem državnih institucija to jest obrazovnih i pravnih ustanova koje ne poštuju osnovna ljudska i građanska prava gluhog stanovništva.

Metodologija

Za potrebe ovog rada korištena je kvalitativna metodologija: polustrukturirani intervjui (u razgovornom stilu) s učiteljima iz Special Education Centre St Nino Tacloban, anketa među učenicima od 1. do 6. razreda SPED-a, te sudjelovanje u nastavi i aktivnostima lokalne Gluhe zajednice u Taclobanu. Također su korišteni statistički podaci nacionalne gluhe organizacije Philippine Deaf Research Centre, te razna izvješća neprofitnih međunarodnih organizacija. Teorijski pristup radu je kritička etnografija koja se fokusira na analizu implicitnih sila moći koji oblikuju i definiraju zajednicu Gluhih u Filipinima. Treba napomenuti da se u ovom radu primjenjuje induktivna metoda zaključivanja to jest do zaključka o općem sudu dolazi se na temelju pojedinačnih pojava.¹

1. gluhi kao Gluhi

Gluhe osobe su kroz povijest smatrane 'oštećenima' i nepotpunima. Sama definicija riječi 'gluh' implicira to stajalište: *koji nema osjetilo sluha; koji je svojstven mjestu gdje se ništa ne čuje; bezglasan*. Tako barem navodi Hrvatski jezični portal, no situacija je slična i u Tagalogu, nacionalnom jeziku Filipina. Filipinska riječ za gluhe je *bingi*, no ona također može značiti i ravnodušan i neplodan, jalov. Najčešća sintagma je *'bingi at pipi'* to jest 'gluh i nijem', no *pipi* ujedno znači i glup, pa se tako *'bingi at pipi'* može shvatiti i kao 'gluh i glup'. Nemogućnost govora dugo je bila povezana s gluhim osoba, pa tako u hrvatskom jeziku imamo riječ „*gluhonijem*“ koja se često, i nažalost krivo, kolokvijalno koristi kako bi se opisala gluha osoba. Naime, vrlo je rijetko da su gluhe osobe ujedno i nijeme, ali s obzirom na to da ne poznaju verbalni jezik ne mogu ni odgovoriti na njemu. Nemogućnost govora je pak uvijek pripisivana nesposobnosti razumijevanja i mentalnoj retardaciji, oni koji ne mogu odgovoriti na pitanje očito nemaju sposobnost shvaćanja pitanja što znači da su glupi. Da je 'biti gluh' dugo povezivano s 'biti glup' nije novost, dapače, neke od prvih škola za gluhe osobe upravo su se tako zvale, barem na engleskom govornom području.

¹ Zelenika, R. (1998) *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*, Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci

As they[deaf people] were identified as „deaf and dumb“ and brought into the institution, they became „inmates“ and objects of study. From the start, as the institution [Texas Institute for Deaf and Dumb] brought children into its care, there began a set of practices designed to name, identify, medically classify, and rehabilitate the deaf pupils. (Padden,2005:27)

Prve ustanove za obrazovanje gluhih i nagluhih osoba bile su zapravo namijenjene istraživanju gluhoće i pronalasku mogućeg lijeka protiv iste. Učenje znakovnog jezika prvotno se nije uzelo ni u obzir, cilj je bio izliječiti ljude od bolesti koja ih je učinila nepodobnima za društvo. Shvaćanje da su gluhi ujedno i glupi seže daleko u povijest, sve do grčkog filozofa Platona koji je među prvima dokumentirao neku vrstu znakovnog jezika u Antici:

Historical records from both Western and Middle Eastern cultures indicate that deaf people and Deaf communities that used sign language have existed for at least 7000 years. In Plato's Cratylus (360 B.C.) we see one of the earliest considerations of sign language, as Socrates poses the question, „Suppose that we had no voice or tongue and wanted to indicate objects to one another. Should we not, like the deaf and dumb, make signs with the hands, head, and the rest of the body? Just as dumb people do in the present?“ (Schick et al, 2006:4)

Čak ni veliki grčki filozof Sokrat nije pobjegao od krive pretpostavke da su gluhi ujedno i glupi, no ipak je svojim nepromišljeno formiranim pitanjem zabilježio postojanje nekakvog jezika među gluhom zajednicom. Da se ne radi samo o nekoj instinktivnoj gestikulaciji već o razvijenom jezičnom sustavu ukazuje činjenica da spominje znakove ruku, glave i tijela, koji su Sokratu očito bili strani, jer da se radi o prirodnoj gestikulaciji onda ne bi bilo uopće potrebno spominjati skupinu koja koristi takav sustav sporazumijevanja. Znakovni jezik javljao se kroz povijest u skoro svim civilizacijama u kojima je bila prisutna zajednica gluhih osoba, pa tako i u Osmanskom carstvu u kojem je tijekom 15. stoljeća na dvoru bilo okupljeno preko stotinjak gluhih osoba koji su imali samo jednu zadaću: naučiti dvorane znakovni jezik kako ne bi govorili ispred sultana.² Unatoč dugoj povijesti znakovnih jezika oni su tek u zadnjim desetljećima postali prihvaćeni kao stvarni jezici. No, Carol Padden, autorica knjige *Deaf in America: Voices From a Culture*, ujedno i Gluha osoba iz obitelji

² Schick, B.,ur. Marschark, M., Spencer. P. (2006) *Advances in the Sign Language Development of Deaf Children*, New York: Oxford University Press

Gluih tvrdi da znakovni jezici još uvijek nisu pozicionirani u društvu kao autonomni jezici od kulturne važnosti:

Deaf people still feel, deeply and with conviction, that their language is under threat. Genetic engineering has as its goal not the preservation of sign language, but the elimination of deafness so that no child will be consigned to using sign language. The popular media continue to write stories about children with cochlear implants who achieve the ability to hear and use speech, implying directly or indirectly that the child does not need sign language anymore because he or she has the possibility of speech. (Padden, 2005:76)

Percepcija društva da su gluhe osobe oštećene i da ih treba izliječiti od bolesti zvane gluhoća samo pokazuje nedostatak razumijevanja Gluhog identiteta. Ideja kako bilo kakva razlika nekog tijela od ideje „normalnog“ tijela nužno implicira neko oštećenje i nedostatak nikako ne ide u korist Gluhoj zajednici koja se bori za opstanak znakovnog jezika. Zato ne čudi da se posljednjih godina razvio otpor prema umjetnoj pužnici to jest kohlearnom implantatu. Sve manje gluih osoba se odlučuje na to medicinsko rješenje koje je vrlo popularno kod mlađe djece čujućih roditelja. Naime, većina gluhe djece, njih 90 posto, ima zapravo čujuće roditelje.³ Otpor prema pužnici je borba za opstanak, ne samo znakovnog jezika, već i zajednice koja se terminološki označava kao *Gluih* s velikim „G“ ili engleski *Deaf*:

We use the lowercase deaf when referring to the audiological condition of not hearing and the uppercase Deaf when referring to a particular group who share a language.. and a culture... use it(sign language) as a primary means of communication among themselves, and hold a set of beliefs about themselves and their connection to a larger society. (Padden, 1989:2)

Svaka gluha i nagluha osoba nije nužno Gluha, to jest samo gluhoća nije dovoljan uvjet kako bi se osoba smatrala pripadnikom zajednice. Gluih su oni koji poznaju i koriste jezik neke Gluhe zajednice. Štoviše, čujuće osobe (termin Gluih osoba za ljude koji imaju osjetilo sluha) mogu također biti dio Gluhe zajednice. Padden objašnjava kako gubitak sluha nije uopće kriterij pripadnosti Gluhoj zajednici, pa tako i čujuć roditelji gluhog djeteta mogu biti prihvaćeni u zajednicu. No, kvalificira li se zajednica Gluih kao manjinska kultura ili je tek supkultura ili samo zajednica unutar nacionalne kulture? Za Carol Padden stvar je jasna, ona

³ Hurlbut, H. (2008) *Philippine Signed Languages Survey: A Rapid Appraisal*, SIL International

tvrdi kako su Gluhi itekako kultura. Prema njoj sociološki kriteriji za definiranje kulture su jezik, vrijednosti, tradicije, norme i identitet.⁴ S obzirom na tu definiciju valja ispitati je li Filipinska zajednica Gluhih također kultura. Prvi kriterij je jezik, to jest u ovom slučaju Filipinski znakovni jezik (engl. *Filipino Sign Language/FSL*) koji ima vlastitu gramatiku, vokabular i društvena pravila uporabe. Drugi kriterij je malo problematičan unutar konteksta gluhe zajednice. Naime, većina vrijednosti podudara se s nacionalnim vrijednostima, no, Ariel M. Velarde smatra kako je jedna od vrijednosti unutar filipinske zajednice Gluhih upravo komunikacija na FSL-u, a ne putem drugih znakovnih jezika⁵ te samoodržanje u svijetu čujućih.⁶ Što se tiče tradicije tu možemo ubrojiti poznate narodne priče gluhih i različite gluhe događaje kao što su gluhi plesnjaci na kraju školske godine. Norme ponašanja u slučaju filipinske kulture su načini putem kojih se odvija komunikacija, npr. osobi se treba obratiti tapkanjem po ramenu, a ako je predaleko onda ju se treba pogoditi nekim lakim predmetom, pa tako nerijetko loptice papira i gumice lete po učionicama gluhih učenika. Kao zadnji kriterij, Padden navodi identitet to jest prihvaćanje vlastite gluhoće kao kulturalne determinante koja ih čini dijelom zajednice posebne i duge povijesti. Izraženi Gluhi identitet tzv. „*Strong Deaf*“ može se najčešće naići kod visokoobrazovanih i prominentnih Gluhih osoba. S njima se često povezuje izraz gluhocentričnost (engl. *Deaf-centric*) koji je nastao sedamdesetih godina 20. stoljeća i označava svjetonazor koji promovira Gluhi identitet kao način opstanka zajednice.⁷ Slično nacionalizmu, gluhocentričnost stavlja na prvo mjesto znakovni jezik i kulturu Gluhih, te se protivi protiv asimilacije u obliku umjetnih pužnica i sličnih izuma iz svijeta medicine koji smanjuju populaciju Gluhih.

Many deaf people do not view themselves as having a disability or being members of the disability community. Rather they perceive themselves as belonging to a linguistic community, full of cultural solutions. (ibid)

⁴ Padden, C. (1989) *The Deaf community and the culture of Deaf people. American Deaf Culture*, Maryland: Linstok Press

⁵ Pogledati str. broj 12

⁶ Prilog br. 3

⁷ *Deaf Studies Encyclopedia* (2016) Deaf Centrism, 1. izd. Thousand Oaks: SAGE Publications Ltd. Vol.1. 2016.

Gluhe osobe razvile su jedinstven identitet koji slavi njihov navodni „nedostatak“ ili „hendikep“, te se vrlo ozbiljno shvaćaju kao pripadnici kulturno-jezične manjine. Padden(1989) piše kako Gluhe obitelji održavaju proslavu u slučaju da dobiju Gluho dijete, te da postoji svojevrsni jaz od pomisli da bi im dijete moglo biti čujuće. No takav stav nije samo izraz gluhocentričnosti već i straha od nerazumijevanja unutar obitelji. S obzirom na to da je 90 posto Gluhih iz obitelji čujućih, te su se većinom susreli s nekim oblicima nerazumijevanja i komunikacijskim poteškoćama, ne čudi da to isto ne žele i za vlastito dijete. Iako nitko ne može osporiti Gluhim osobama da imaju jedinstveni identitet, pitanje kulture i dalje je otvoreno. Doduše to je i zbog samog pojma „kultura“ koji još uvijek nije čvrsto definiran. Naprimjer, dok Tylor (1971) u *Primitive Culture* govori o kulturama kao kompleksnim cjelinama koje se sastoje od običaja, umjetnosti, tradicija i ostalih sposobnosti koje se prenose putem društva, Clifford Geertz(1973) u *The Interpretation of Cultures* pak promišlja prirodu kulture kao sistema zajedničkog značenja.⁸

The concept of culture I espouse, and whose utility the essays below attempt to demonstrate, is essentially a semiotic one. Believing, with Max Weber, that man is an animal suspended in webs of significance he himself has spun, I take culture to be those webs, and the analysis of it to be therefore not an experimental science in search of law but an interpretive one in search of meaning. (Geertz,1973:5)

Geertz tvrdi kako su ljudi ti koji daju značenje obrascima ponašanja i tako stvaraju „mrežu značenja“ to jest kulturu. Ako uzmemo Geertzovu definiciju prirode kulture, onda su filipinski Gluhi nedvojbeno kulturna zajednica. Naime, gađanje osobe gumicom u leđa je znak da s tom osobom netko želi razgovarati, dok je u nacionalnoj filipinskoj kulturi to primjer nepristojnog ponašanja i provokacije. Nadalje, naizmjenično paljenje i gašenje svjetla bi svakom izvanjskom promatraču bilo neobično i nejasno, no u Gluhoj zajednici na Filipinima to je način usmjeravanja pažnje. Spuštene obrve bi pak netko protumačio kao ljutit izraz lica, no Gluhim Filipincima to označava pitanje. Dakle, može se zaključiti da je Gluha zajednica razvila kompleksan sustav simboličkih akcija koje odstupaju od normi ponašanja nacionalne kulture. Učiteljica gluhe i nagluhe djece Donata Radaza je na pitanje o specifičnosti Gluhe kulture navela drugačije teme razgovora:

⁸ Tylor,E.(1971) *Primitive Culture*, Vol. 1.London: John Murray; Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books

Kod nas [Filipinaca] nije uobičajeno traćanje, smatra se nepristojnim, te je najćeće rezervirano za najbliže prijatelje. Gluhi voli traćati i to rade stalno. Prije nego što uspijem ući u učionicu već doznam najmanjem pet novih prića o nekome. Zanimaju ih pogotovo pridošlice, oni su uvijek meta. Općenito su Gluhi puno pričljiviji nego Filipinci, stalno nešto preprićavaju, od osobnog života do anegdota koje su ćuli. I da, otvoreno kritiziranje je ovdje normalno, smatra se normalnim da ti netko kaće što misli, dok su Filipinci suzdržaniji po tom pitanju. Kod Gluhih to je znak brige, ako si dobar prijatelj reći ćeš ako ti nešto smeta jasno i glasno.⁹

Radata, inaće ćujuća osoba koja je tek u kasnijoj životnoj fazi odlučila naućiti znakovni jezik i prihvatiti se podučavanja, takoćer je napomenula da se osjeća prihvaćeno u Gluhoj zajednici iako nije gluha osoba, što podupire tvrdnju kako oštećenje sluha nije nućan faktor pripadnosti. Zbog nedostatka ćvrste definicije kulture Gluhi moraju braniti vlastitu kulturu koja zbog svoje specifićnosti ćesto nailazi na kritićeare koji tvrde kako se ne radi o „pravoj“ kulturi. Specifićnost u ovom slućaju je oštećenje sluha koje je proizvelo u potpunosti novi jezik i naćine ponašanja. No, ako se, kao „prava“ kultura, prihvaća nacionalna kultura koja se temelji na društvenom konstruktumu nacije i zajednićkom verbalnom jeziku, onda ne vidim razloga da se odbije ideja o kulturi koja se temelji na zajednićkom iskustvu gluhoće i znakovnom jeziku.

2. Status Gluhih u filipinskom društvu

Prvi koraci u rješavanju problema gluhih i nagluhah osoba napravljeni su poćetkom 20. stoljeća kada se otvorila prva škola za gluhe osobe. William Cameron Forbes ,amerićki bankar i guverner Filipina od 1909. do 1913. godine, zapisao je u svojoj knjizi *The Philippine Islands* odnos politike prema gluhima tog doba: 1907. otvorena je prva škola za defektivne u Manili s ciljem da obrazuje gluho stanovništvo. U nastavku Forbes tvrdi kako je država plaćala djeci odjeću i školske materijale i uvela u kurikulum osnovne zanate kao što su košarstvo, izrada šešira i slićno.¹⁰

⁹ Pogledati prilog br. 2

¹⁰ Forbes, W.(1928) *The Philippine Islands*, Boston: Houghton Muffin

Kroz Forbesa može se uočiti stereotip toga doba: gluhi su bili defektivni, nepotpune osobe koje ne mogu funkcionirati samostalno u društvu bez intervencije države. Taj stereotip održao se i u današnjem filipinskom društvu u kojem su gluhe osobe, pogotovo u ruralnim sredinama stigmatizirane kao nesposobne. U izvješću Instituta za razvojne ekonomije (engl. *Institute of Developing Economies*) navodi se kako mnogi roditelji u ruralnim područjima ne želi slati gluhu djecu u školu jer smatraju da je to nepotrebna potrošnja novca.

*The parents of these Deaf children did not consider letting them go to school, unlike their hearing children which the parents allowed to go to school. Most of the Deaf are illiterate. They don't know how to read or write and they don't know even the simple signs. They think education is not important to the Deaf and also their Deaf child is useless or they cannot get something out of their Deaf children.*¹¹

No, treba naglasiti kako je u Filipinima siromaštvo veliki problem, pogotovo u ruralnim zajednicama koje nemaju struju ni pristup čistoj vodi. Također, koliko sam mogla primijetiti obitelji u ruralnim mjestima imaju prosječno više djece nego obitelji u velikim gradovima, a nedovoljno financijskih sredstava da svih školuju pa se najčešće odlučuju za prvorodeno ili ono za koje smatraju da ima najviše potencijala. Razumljivo je da će gluho dijete doći zadnje na red za školovanje ako se uzme u obzir da ono samo ne može doći do škole jer put do nje uključuje niz verbalnih komunikacija s vozačima i prolaznicima. Naime, naspram razvijenijih područja, prijevoz kroz ruralna mjesta uključuje vožnju na triciklima i rikšama koji nemaju fiksnu rutu već voze kamo im se kaže. Dijete koje ne zna verbalni govor teško će objasniti vozaču u koje selo mora otići. S druge strane, situacija je bolja u većim gradovima poput Manile, koja je nedavno dobila i prvi informatičko-tehnološki fakultet za gluhe i nagluhe osobe (Manila Christian Computer Institute for the Deaf) i koja ima razvijenu zajednicu Gluhih. Gluhi su zadnjih godina uspjeli napraviti značajne promjene u Filipinima, među njima i priznanje države FSL-a kao nacionalnog jezika Gluhih Filipinaca. No i dalje trpe nepravdu od strane države koja zanemaruje njihova prava u obrazovnim i pravnim institucijama te na tržištu rada.

¹¹ Estiller-Corpuz, M. (2009) *Economic Livelihood of the Deaf in the Philippines*. U Mori, S. ur. (2009) *Poverty Reduction for the Disabled in the Philippines – Livelihood Analysis from the Data of PWDs in Metro Manila*, Chiba: Institute of Developing Economies

2.1. Edukacija Gluhih

Iako se zajednica Gluhih nakon dugogodišnje borbe uspjela izboriti za Filipino Sign Language te ga je država proglasila nacionalnim jezikom Gluhih na Filipinima, ipak ga nije uvrstila u školski kurikulum. FSL tako postaje privatni jezik zajednice dok službeno mjesto u obrazovnim ustanovama preuzima Signing Exact English (SEE). Iako je na Filipinima engleski jezik jedan od službenih, on nije vrlo popularan među stanovništvom. Učitelji, državni službenici i radnici u turizmu donekle vladaju engleskim jezikom, no ostatak stanovništva slabo poznaje ili uopće ne poznaje engleski jezik, pogotovo u ruralnim sredinama. SEE se može protumačiti kao učenje službenog jezika države, no engleski ne zadovoljava potrebe svakodnevne komunikacije u Filipinima. Drugi problem kod SEE je njegova priroda – on nije prirodan jezik već umjetni, točnije to je manualno kodirani engleski koji bi trebao precizno predstavljati verbalni engleski jezik. Iako postoji American Sign Language koji je prirodni američko engleski znakovni jezik, on se ne podučava u školama iako su Filipini priznali potrebu učenja prirodnog znakovnog jezika. Naime, 1994. godine u Španjolskoj je održana svjetska konferencija o edukaciji osoba s posebnim potrebama te je potpisan izvještaj znan kao *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*¹². Jedan od članaka navodi prirodni znakovni jezik kao bitan kriterij za razvoj gluhe djece i njihovu integraciju u društvo, a Republika Filipini kao jedan od potpisnika izvještaja obvezala se uvesti smjernice u navedene u njemu.

The Philippines is a signatory to the Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education which states the importance of sign language as the medium of communication among the deaf, prescribing the recognition of a natural sign language and deaf peoples' access to education in their language. Interestingly, the quotation uses "natural" rather than "national" showing the importance of natural sign language (Hurlbut, 2008:5)

Velarde je objasnio kako postoji već neko vrijeme pritisak na vladu da usvoji prijedlog o uvođenju FSL-a u obrazovni sustav. Naime, smatra da je djeci SEE nepotreban kad je u pitanju komunikacija:

¹² Hurlbut, H. (2008) *Philippine Signed Languages Survey: A Rapid Appraisal*, SIL International

*SEE bi trebao olakšati učenje engleskog verbalnog jezika, to jest čitanje i pisanje, ali on nije adekvatan za komunikaciju jer nije prirodan. Gramatika verbalnih jezika ne vrijedi u znakovnima, oni imaju vlastitu gramatiku i sintaksu. On je koristan za učenje gramatike verbalnog engleskog, ali nepraktičan za stvarnu uporabu.*¹³

SEE je razvijen s jednim ciljem, a to je omogućiti gluhoj i nagluhoj djeci da razviju iste engleske komunikacijske sposobnosti kao i čujuća djeca. To je vizualnim sistem koji odgovara verbalnom i pisanom engleskom jeziku i koristi se, u Zapadnim zemljama, najčešće u kombinaciji s vokalnim i auditivnim treningom.¹⁴ Kao što je već navedeno, on nije prirodan jezik već tek metoda koja bi trebala olakšati učenje engleskog jezika. Upravo tu nastaje problem u filipinskom školstvu, naime, djeca prvih razreda gluhih imaju engleski (u obliku SEE), ali nemaju Filipino Sign Language. Takvo prvenstvo stranog jezika stavlja gluhu i nagluhu djecu u nesretnu poziciju u kojoj nemaju mogućnost učenja jezika vlastite zajednice. Ostali predmeti kao što su matematika, znanost, karakterne studije (religija i bonton) i tzv. *livelihood studies* (učenje o raznim zanatima i kućanskim poslovima) se provode na SEE-u. FSL se najčešće prenosi kroz zajednicu Gluhih, a i glavni je način komunikacije na sveučilišnoj razini zbog čega gluha djeca koja nisu uspjela naučiti FSL moraju upisati tečaj pri upisu na fakultet. No, studenti fakulteta Saint Benilde (jedan od rijetkih fakulteta koji nudi programe gluhoj djeci, a nije specijaliziran samo za njih) tvrde kako iz školskog kurikulumu ne bi trebalo izbaciti SEE, već u njega nadodati FSL. Također smatraju kako je SEE odličan način savladavanja pisanog engleskog jezika, ali kako FSL nudi bolje mogućnosti u međusobnoj komunikaciji i prihvatljiviji je za podučavanje ostalih nejezičnih predmeta.¹⁵ Glavni predmeti koji se uče od 1. do 4. razreda su, kao što je već navedeno, engleski/SEE, matematika, znanost, karakterne studije i *livelihood studies*. S obzirom na njihove čujuće kolege, gluha i nagluha djeca ne uče Filipinski jezik, ni znakovni ni verbalni što predstavlja glavni problem u daljnjem školovanju. Naime, u Taclobanu nema srednje škole za Gluhe (od 7. do 12. razreda), kao ni u većini gradova diljem zemlje, izuzetak je Manila. Učenici koji nastave obrazovanje se tako u srednjoj susreću s niz problema od kojih je najveći filipinski jezik na kojem se održava nastava. Učiteljica osnovne škole D. Radaza također je progovorila o tom problemu tijekom intervjua:

¹³ pogledati prilog br. 3

¹⁴ Stephenson, P. (2014) *Communications Consideration: SEE, Hands and Voices*, <http://www.handsandvoices.org/comcon/articles/see.htm> (posjećeno: 29. svibnja 2017.)

¹⁵ Gaverza, J. (2014) *An analysis of Deaf Culture in the Philippines*, diplomski rad, University of the Philippines

Prošle godine imala sam troje koji su upisali srednju, znaju doći nakon nastave do mene i žaliti se na školu. Kažu kako im je teško jer nema interpretatora na nastavi, ne znaju čitati s usana, a i sve napisano na ploči je na filipinskom jeziku koji ne razumiju. Rijetko tko od mojih završi više od osnovne, imala sam jednu učenicu iz Gluhe obitelji koja je otišla u Manilu u srednju školu i nastavila studirati tamo, a ostali većinom odustanu od školovanja nakon godinu dana.¹⁶

Više obrazovanje je problematično za gluho dijete, kao prvo srednje škole uopće ne nude program za gluho i nagluho djecu, a fakulteti koji nude su većinom u Manili. Zapravo je jedino Manila Christian Computer Institute for the Deaf dobio pravo od strane države da koristi znakovni jezik na nastavi, ostali većinom nude interpretatore ili, u slučaju Saint Benilde, imaju neke profesore koji su prošli obuku u znakovnom jeziku. Treba napomenuti da sve institucije za više obrazovanje Gluhih također nisu državne već su otvorene od stranih ili religioznih institucija. Takav obrazovni sistem samo još više potencira siromaštvo među Gluhima koji ne mogu steći kvalifikacije za bolje i unosnije poslove. Štoviše, kroz anketu mogla sam primijetiti da mnogi učenici i ne žele i ne očekuju bolje poslove. Naime, od 29 ispitanika njih 12 je navelo da želi raditi poslove slabijih financijskih primanja (engl. *low-income jobs*). Među najpopularnijim zanimanjima među učenicima je bilo konobarenje, točnije konobarenje u fast food lancu Jolibee, koji je poznat po tome da zapošljava gluhe i nagluhe osobe kao konobare – čistače, to jest one koji nakon jela pakuju pribor i prebrišu stol.¹⁷ Također treba uočiti da od tih navedenih 12 učenika, 11 dolazi iz čujućih obitelji, a jedan iz miješane obitelji (otac je čujuć, majka je gluha). Preko 40 posto gluhih učenika SPED centra preferira konobarenje i slične poslove, dok tek desetak posto njihovih čujućih kolega iz iste škole dijele njihove preferencije. Ovakvi rezultati bi se mogli protumačiti kao hegemonija koju je opisao Gramsci u svojim *Zatvorskim pismima*. On tvrdi kako se hegemonija održava na dva načina: silom i pristankom, u ovom slučaju vidljiv je pristanak¹⁸. Učenici u školi ne mogu ni zamisliti alternativna zanimanja nego ona koja su im predviđena unutar društva: konobari, čistači, kuhari – zanimanja niže klase.

Naučnom terminologijom rečeno, kazaćemo da reprodukcija radne snage zahteva ne samo reprodukciju njenih vještina, već istovremeno i reprodukciju njene potčinjenosti pravilima

¹⁶ Pogledati prilog br. 2

¹⁷ Pogledati prilog 1.

¹⁸ Gramsci, A. (1947/1951) *Pisma iz zatvora*, prev. Škunca, S. Zagreb: Zora - Državno izdavačko poduzeće Hrvatske

ustanovljenog poretka, to jest, reprodukciju potčinjavanja vladajućoj ideologiji za radnike i reprodukciju sposobnosti da se tačno manipuliše vladajućom ideologijom za činioce eksploatacije i ugnjetavanja kako bi oni omogućili dominaciju vladajuće klase „putem reči“ (par la parole). Drugim rečima, škola (ali i državne institucije kao Crkva ili drugi aparati kao vojska) podučava „umeću“, ali u formama koje osiguravaju potčinjavanje vladajućoj ideologiji. (Althusser, 1970:14)

Althusser koji se naslanja na Gramscijevu teoriju hegemonije, opisuje škole kao sredstvo reprodukcije radne snage. Može se tvrditi da je u ovom slučaju to itekako vidljivo. SPED centar u Taclobanu nastavlja kurikularnu tradiciju škole za defektne s početka 20. stoljeća: *Livelihood studies* je učenje zanata i zanimanja koja su namijenjena gluhima u društvu ili, kako bi Althusser nazvao, reprodukcija vještina. Karakterne studije su pak najbolji primjer učenja podčinjavanja u školskim klupama. Nastava započinje molitvom Bogu na znakovnom jeziku jer, kako mi je Radaza objasnila, „djeca moraju znati što raditi ako dođe neki tajfun ili nevirijeme“.¹⁹ Nakon zajedničke molitve ispred križa, djeca stanu u red i jedan po jedan moraju zagrliti učiteljicu i kazati joj da ju vole. Nakon tog formalnog uvoda, počinje nastava koja se temelji na bontonu i načinima ponašanja u javnosti. Na satu na kojem sam sudjelovala tema je bila kako iskazati poštovanje prema starijim osobama. No, gluha i nagluha djeca nisu jedina koja imaju karakterne studije, to je dio školskog kurikuluma i čujućih učenika. Tako se kroz taj predmet uči djecu što je prihvaćeno ponašanje unutar društva to jest nepisana pravila koja se moraju slušati i slijediti. Ili kako je Althusser napisao reprodukcija podčinjavanja vladajućoj ideologiji koja nalaže prvenstvo autoriteta – učiteljice kojoj se mora iskazati ljubav prije nego što se zauzme svoje mjesto u prostoru. Karakterne studije podijeljene su po cjelinama: *peace, respect, love and discipline, caring for others, faith, love for labour*.²⁰ Svaka od tih cjelina obrađuje se tijekom osnovnoškolskog obrazovanja i predstavlja neka osnovna načela vladajuće ideologije. Pogotovo su zanimljive cjeline *love and discipline* i *love for labour*. Prva cjelina odnosi se na disciplinske metode odgoja u obitelji. Podatak da preko 80 posto roditelja koristi tjelesno kažnjavanje (udaranje nogama, lupanje, štipanje, klečanje na soli) kao disciplinsku metodu odražava stav društva da je „batina izašla iz raja“.²¹ *Love for Labour* bi pak trebao djecu naučiti poštivati svaki posao i cijeniti rad bilo kakve vrste. Ipak su

¹⁹ Pogledati prilog 2.

²⁰ Florido, M. (2006) *Educational profile of the Philippines and best practices in Filipino Schools and classrooms*, izvještaj, Department of Education Philippines

²¹ Bondoc, M. (2015) *The Power of positive parenting on children*, online članak, dostupno na: <http://www.rappler.com/move-ph/92722-power-positive-discipline-children>

Filipini poznati po jeftinoj radnoj snazi, a zbog toga ujedno i omiljeni među velikim internacionalnim kompanijama. Ulazak na tržište rada očekuje se već od 15-godišnjaka, a postepeno pomicanje dobne granice brine sve više filipinskih ekonomista koji tumače promjenu u dobi radnika kao posljedicu razvoja višeg obrazovanja zbog kojeg potencijalni radnici kasnije ulaze na tržište.²² Očekivanje ranog ulaska u posao je jedan od ekonomskih karakteristika Filipina koji se održava upravo ovom cjelinom koja potiče takvo ponašanje kao i prihvaćanje nedovoljno plaćenih poslova. *Love for Labour* prirodno se nadograđuje na predmet *Livelihood studies* koji Gluhe osposobljava upravo za takve *low-income* poslove. No, *Livelihood studies* koji su namijenjeni učenicima srednje škole (10.-12. razred) trebaju iste usmjeriti na buduće fakultete prema interesu za određena zanimanja. U slučaju gluhih *Livelihood studies* se održavaju već u osnovnoj školi (3. - 6. razred) jer se polazi od pretpostavke da učenici neće nastaviti dalje obrazovanje, pa da imaju barem osnovna znanja o nekim zanatima s kojima se mogu kasnije baviti. Ovdje treba također spomenuti da od ispitanih učenika, dvije učenice dolaze iz Gluhih obitelji te su i jedna i druga navele zanimanja višeg obrazovanja: pravnica i učiteljica. Radaza, njihova učiteljica, je prokomentirala takav izbor kao posljedica njihove školske izvrsnosti.

*Ne čudi me, ona stalno priča kako će biti učiteljica poput mene. Djeca gluhih roditelja bolja su u školi jer dolaze s znanjem znakovnog jezika i većinom preuzimaju učiteljsku ulogu i objašnjavaju ostalima ako nešto ne razumiju. S obzirom da je ovdje previše djece nekad i njih zaposlim da rade s nižim razredima pogotovo ako je u pitanju učenje znakovno jezika.*²³

Općenito djeca koja dolaze iz Gluhih obitelji imaju veću prednost jer prije dolaska u školu već aktivno koriste znakovni jezik. Naspram njih, djeca čujućih roditelja najčešće nemaju nikakvog predznanja u znakovnom i prvi put se susreću s njim. No, Velarde spominje kako su najveći problem ipak starija djeca koja kasno dolaze u SPED centar. Naime, neki roditelji tek na nagovor i saznanje da je SPED besplatan pošalju svoje dijete u školu, često prekasno da bi ono uspjelo naučiti nešto više od osnovnih znakova. Tako se zna dogoditi da prvi razred upiše 16-godišnjak koji nema nikakvo znanje o znakovnom jeziku, FSL-u ili nekom drugom. Štoviše, ti stariji učenici dolaze sa znanjem tzv. „home signs/HS“. HS nije pravi jezik, to je skup znakova koji su djeca naučila u interakciji s čujućim roditeljima. Njihovo značenje vrijedi samo unutar jedne obitelji, a takvi znakovi su također ograničeni na osnovne

²² Salvosa, F. (2015) *Philippines struggles with unemployment despite economic growth*, online članak, dostupno na: <http://www.cnbc.com/2015/09/01/unemployment-in-philippines-an-issue-despite-rapid-economic-growth.html>

²³ Pogledati prilog 2.

komunikacijske potrebe djeteta. Velarde kaže kako se ti znakovi najčešće odnose na zadovoljavanje osnovnih bioloških potreba.

*Imaju oni znakove od doma, koji su nastali unutar obitelji. To su ti većinom znakovi da mora pit vodu, ili da je gladan ili da ga boli nešto. S učenicima koji dođu s kućnim znakovima najteže je imati neki značajan napredak. Ne zato što su glupi, nego jednostavno im je teško tako kasno naučiti jezik, manja djeca puno brže uče, što njih dodatno demotivira.*²⁴

Jedan od problema s kojima se nailaze učitelji u gluhim razredima je prevelik broj učenika različite dobi i različitih školskih razina. Primjer za to je Donata Radaza koja već nekoliko godina radi u SPED centru i kaže kako unatoč svim naporima nije mogla nagovoriti školsku upravu da zaposle još par učitelja za gluhe. Njena učionica sastoji se od učenika različite dobi i različitih razreda, a kako ne može istovremeno predavati matematiku prvim i drugim i trećim razredima, najčešće se dogodi da svi slušaju sve. Prvaši koji još ne znaju osnovne znakove na SEE-u uče *past tense* i *strong adjectives*, a učenici četvrtog razreda ponavljaju zbrajanje i oduzimanje. Najveći problem za učitelje je upravo pismenost jer tvrde da je za to potrebno učenje jedan-na-jedan što je nemoguće u razredu od dvadesetak učenika.²⁵

Deaf children who have been to school do not necessarily learn to read the language they are taught in school. Most, if not all, written languages are based to some extent on the sound system of that language. Since the Deaf child cannot hear the sounds of the written language, he has no way to decipher how it should be spoken or what the symbols on the page mean. He must memorize every word individually, as if he were memorizing a series of telephone numbers. It is not surprising then that an average Deaf high school graduate in a developed country usually has a reading level of about grade 4 (primary 4). In many other countries Deaf children who have completed school very soon lapse into illiteracy again. (Hurlbut, 2008:11)

Zbog prenapučenosti učionica i neadekvatnih i zastarjelih predmeta, ali i nerazvijenog školskog sistema za gluhe i nagluhe osobe, Gluhi teško uspiju izaći iz začaranog kruga siromaštva i marginalizacije, pogotovo oni izvan Manile i mogućnosti daljnjeg obrazovanja. Činjenica da ne postoji niti jedan državni fakultetski program za Gluhe u zemlji samo dokazuje nebrigu za zajednicu koja se pokušava pozicionirati u društvu i skinuti

²⁴ Pogledati prilog 3.

²⁵ Pogledati prilog br. 2

stigmatizaciju sa sebe. No, ne smije se zaboraviti da Filipini općenito imaju problem s obrazovanjem.

There are a lot of practices in the Philippine schools that have worked through the years. The Philippines, being a third world country is one of those low economic countries providing low budget for education. A classroom of 50 students may have only one textbook, may lack chairs, lack technology equipment needed for learning.(Florido, 2006:11)

Teško je očekivati bolje obrazovanje Gluhih, kad cijeli obrazovni sistem ima značajnih problema. Prevelik broj učenika, a premalo učitelja i financijskih sredstava glavni su problem državnog školstva, zbog čega Gluhi bolje obrazovanje traže u privatnim obrazovnim institucijama.

2.2. Zapošljavanje

Prema podacima istraživanja iz 2009. godine, većina gluhih i nagluhih osoba radi slabije plaćene poslove:

For those deaf who have acquired some level of education whether they have completed secondary education or not, most of them have not decent or permanent jobs. Mostly their livelihood would include garbage scavengers, vending, carpentry, laundry. Some are fortunate to have received some vocational short term courses like sewing (dressmaking), manicure, barber, fixing broken umbrellas, and welding jobs. An estimated daily income of the Deaf is between P35.00 and P60.00 (approximately less than 1.00 and 1.50 dollars) Sometimes they don't earn any income at all. (Estiller-Corpuz,2009: 160)

Dnevnica od Php 35 P trostruko je manja od prosječne dnevnice rudara(Php 153), jednog od zanimanja s najmanjim prihodom u državi.²⁶ Prema zadnjoj statistici International Labor Organization, Filipini su na samom dnu po pitanju mjesečnih plaća, pa s tek Php 11,700

²⁶ unknown (2005) Philippines Average Salaries & Expenditure, online. dostupno na: <http://www.worldsalaries.org/philippines.shtml> (posjećeno: 30.svibnja 2017)

(\$279.00) zauzimaju 3. mjesto s dna, ispred Pakistana i Tadžikistana.²⁷ Kao što je već navedeno, jedan od trenutno najpopularnijih poslova kod Gluhih je konobarenje ili čišćenje u Jolibeeu, filipinskom lancu brze hrane. Velarde u intervjuu tvrdi kako je ta popularnost Jolibee rezultirala njihove politike zapošljavanja:

*Jolibee već neko vrijeme uzima gluhe i nagluhe osobe za poslove čistača ili pomoćnih kuhara, pralja i slično. Oni se stalno šire pa im trebaju novi radnici, a gluhe osobe su uvijek najjeftinija radna snaga na tržištu. Par mojih bivših učenika sad radi tamo, kažu da je plaća čujućih veća, a nije da se mogu previše izboriti za povišicu. Mislim da taj posao ne privlači učenike, već da ih privlači činjenica da tamo rade drugi gluhi. Za njih to znači da neće biti jedine gluhe osobe i da će imati osobu s kojom mogu komunicirati. Gluhi se uvijek drže uz druge Gluhe, zajedno smo jači.*²⁸

Potreba za društvom jedna od mogućih razloga zašto Jolibee uživa toliku popularnost među Gluhom zajednicom, ali problematična je činjenica da su plaćeni manje za isti posao nego čujućii kolege. Treba se uzeti u obzir da Gluhi nemaju mogućnost iskomunicirati problem s plaćom ili radnom okolinom nadređenima koji su svi čujućii i ne poznaju znakovni jezik. Također, strah da bi ikakav prigovor na plaću mogao završiti s otpustom stavlja Gluhe u poziciju u kojoj ne mogu i ne žele progovoriti. Analiza ekonomskog stanja Gluhih na Filipinima također upozorava na veliki broj gluhih osoba koje u nemogućnosti zaposlenja odlaze na odlagališta smeća u potrazi za željezom.²⁹ Bolji poslovi većinom se rezervirani za čujuće, prvenstveno jer imaju većinom bolje obrazovanje od Gluhih osoba. Također za neke poslove potrebno je znanje koje Gluhi ni sa sveučilišnom diplomom ne posjeduju:

Many Deaf individuals who have applied for positions in government were not accepted because they have not successfully passed the Civil Service Examinations. For casual, contractual and emergency positions, interested applicants should have passed the sub-professional examination which requires each applicant to have earned 72 units in tertiary

²⁷Agbayani, A. (2012) *PH at bottom 3 of 'world's wages'*. online članak. dostupno na: <http://www.rappler.com/nation/4612-philippines-at-bottom-3-of-world-s-wages>

²⁸ Pogledati prilog br. 3

²⁹ Estiller-Corpuz, M. (2009) *Economic Livelihood of the Deaf in the Philippines*. U Mori, S. ur. (2009) *Poverty Reduction for the Disabled in the Philippines – Livelihood Analysis from the Data of PWDs in Metro Manila*, Chiba: Institute of Developing Economies

education. This is another hindrance for Deaf individuals. Also The Civil Service Examinations are written mainly in Filipino. (Estiller-Corpuz,2009:162)

Državni poslovi u Filipinima i dalje zahtijevaju polaganje Civil Service ispita koji se polaže na filipinskom jeziku. Visokoobrazovani Gluhi tako ne mogu položiti uspješno ispit jer se cijelo njihovo obrazovanje temelji na engleskom jeziku. Obrazovni kurikulum za gluhe i nagluhe osobe uopće ne predviđa bilo kakvo učenje filipinskog jezika, već se strogo temelji na SEE-u i pisanom engleskom jeziku. Iako je engleski također službeni jezik u Filipinima, čak je i naziv samog ispita engleski, on postoji samo na filipinskom jeziku. Tako i rijetki visokoobrazovani Gluhi nemaju mogućnost sudjelovanja u vladi ili bilo kakvim državnim poslovima jer su te pozicije rezervirane za čujuću većinu.

2.3. Pravne institucije

Philippine Deaf Research Center(PDRC) u posljednjem izvještaju o procesuiranju pravnih postupaka koji uključuju gluhu stranku upozorava na rastući trend rodnog nasilja. Rodno nasilje općenito je problem na Filipinima, ali je uzbunjujuće visok u zajednici Gluhih. Naime, od 235 prijavljenih slučajeva, njih 175 uključuje rodno nasilje.³⁰ UN je u deklaraciji protiv nasilja žena opisao rodno nasilje kao manifestaciju povijesne nejednakosti odnosa moći:

*Violence against women is a manifestation of historically unequal power relations between men and women, which have led to domination over and discrimination against women by men and to the prevention of the full advancement of women, and that violence against women is one of the crucial social mechanisms by which women are forced into a subordinate position compared with men.*³¹

Od navedenih 175 slučajeva, 12 je podneseno od strane maloljetnih osoba mlađih od 12 godina, dok su svi optuženici u njima bila čujući muškarci. Gluhe žene su u društvu u podređenoj poziciji, s jedne strane potlačene su na temelju roda, a s druge strane na temelju oštećenja sluha što ih čini jednom od najranjivijih skupina u društvu. Jedina skupina u goroj

³⁰ Martinez, L. (2012) *Case monitoring: Access to Justice*. Izvještaj. Manila: Philippine Deaf Resource Center

³¹ United Nations General Assembly (1993) *Declaration on the Elimination of Violence against Women*, dostupno na: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>

poziciji su gluhe djevojčice iz siromašnih obitelji, što je skoro uvijek slučaj s obzirom na socio-ekonomsku poziciju gluhih osoba na Filipinima općenito. PDRC pretpostavlja također da je puno više rodnog nasilja nad gluhim maloljetnicima, ali da nisu prijavljeni od strane žrtvi. Pravno rješavanje slučajeva nasilja nad ženama je također problematičan na Filipinima, pa tako slučajevi znaju trajati i godinama, a stranke nekad moraju povući optužbe jer financijski više ne mogu izdržati troškove suđenja. Kad su u pitanju Gluhi također treba uzet u obzir problem interpretatora koji često nije prisutan, pa Gluha stranka odlazi na sud bez da može pratiti događanje unutar sudnice. Od 213 slučajeva samo 24 posto ima postavljenog interpretatora od strane suda, a za 63 neškolorana gluha podnositelja žalbe samo 11 je dobilo prevoditelja.³²

There is no annual budget appropriation specifically for sign language interpreting in the Department of Justice, or in the Judiciary. Supreme Court Memorandum 59-2004 and Circular 104-2007 charge compensation of sign language interpreters to the savings of the lower court. Such 'savings' are also used for various expenses such as: maintenance and repair of facilities, allowances for Justices and Clerks, and others. In comparison, the over 2,000 trial courts in the country each have fulltime court interpreter positions for spoken languages. (Martinez,2012:5)

Svi sudovi u zemlji imaju prevoditelja za verbalne jezike (najčešće se radi o prevoditeljima za manjinske jezike regije u kojoj se sud nalazi), ali ne postoje zaposleni prevoditelji na neodređeno u slučaju znakovnog jezika iako je to jedna od najranjivijih manjina koja često podnosi žalbe. Ako je interpretator za znakovni jezik prisutan u sudnici, onda se u većini slučajeva radi o volonterima poput učitelja iz SPED-a ili nekih drugih čujućih pripadnika Gluhe zajednice. Također ne postoji zakon koji nalaže na kojem će jeziku biti sudska dokumentacija pa tako može biti i na engleskom ili na filipinskom što ne pogoduje gluhim osobama koji ne znaju čitati filipinski jezik. PDRC također navodi kako sudski prevoditelji najčešće budu uključeni kad je gluha osoba svjedok, a podnositelj žalbe čujuća osoba što samo pokazuje neravnopravno postupanje s gluhim i nagluhim strankama u odnosu na čujuće.³³ Takav odnos u potpunosti ignorira službeno priznanje kako je Gluha zajednica ravnopravna manjina u Filipinima s vlastitim jezikom. Jer naspram drugih lingvističkih

³² Martinez, L. (2012) *Case monitoring: Access to Justice*. Izvještaj. Manila: Philippine Deaf Resource Center

³³ ibid

manjina ona jedina nema pripravnog sudskog prevoditelja. S obzirom na neškoloVANost i slabije financijske mogućnosti, problemi Gluhih teško uopće dođu do suda. Velarde je u intervjuu rekao kako mnogi ne žele uopće prijaviti nasilje jer smatraju kako će njihov slučaj biti izbačen prije nego što uopće dođe do sudnice, te kako mnogi u Gluhoj zajednici već godinama pokušavaju pritisnuti vladajuće da zaposle prevoditelje za FSL u velikim sudovima glavnih gradova.³⁴ Sud je samo još jedan u nizu državnih institucija koji ignorira potrebe Gluhih, te ih, oduzimanjem građanskih prava, svrstava u građane drugog reda. Naime, oduzeti pravo u ovom slučaju je neadekvatno rješavanje žalbi gluhih podnositelja zbog čega zajednica polako prestaje tražiti ista jer se pomirila s činjenicom da preko suda neće moći dobiti pravdu.

3. Zaključak

Sve u svemu, posljednjih godina napravljen je značajan napredak u poboljšanju životnih uvjeta gluhih i nagluhih osoba: otvorene su nove škole, fakulteti i programi za Gluhe. Iako je država usvojila prijedlog i proglasila Filipino Sign Language nacionalnim jezikom Gluhih Filipinaca, on još uvijek nije implementiran u formalno obrazovanje, te ostaje jezikom privatne sfere. Stereotip da su gluhe i nagluhe osobe „oštećene“ i „nepotpune“ naspram čujućih sugrađana utječe na njihovu poziciju u društvu koje od njih ne očekuje značajan utjecaj i aktivno sudjelovanje. Zbog pretpostavke da Gluhi nemaju jednak potencijal postati aktivni članovi nacionalnog društva kao čujuće osobe, oni se sistematski zanemaruju, a time i marginaliziraju. Kao što je prikazano država ne uspijeva osigurati osnovna građanska prava Gluhim osoba: pravo na znanje, pravo na posao i pravo na pravdu. Prvo je vidljivo u činjenici da su škole sekundarnog obrazovanja nedostupne, a državni fakulteti nemaju predviđene programe za gluhe i nagluhe osobe. Također oklijevanje vlade da vrsti FSL u školski program Gluhih pokazuje nebrigu i nepoštivanje međunarodnih ugovora i smjernica za razvoj obrazovanja osoba s invaliditetom. Pravo na posao očituje se u neadekvatnom radnom tržištu i administrativnim formalnostima koje kočé Gluhe da zauzmu bolje poslove u društvu. Pravni sistem također zanemaruje osnovna građanska prava zajednice koja jedina nema stalne prevoditelje na sudovima, već je primorana sama pronaći istoga u slučaju sudskog procesa u kojem je Gluha stranka podnositelj žalbe. No, treba također naglasiti da se toj sistematskoj

³⁴ Pogledati prilog br. 3

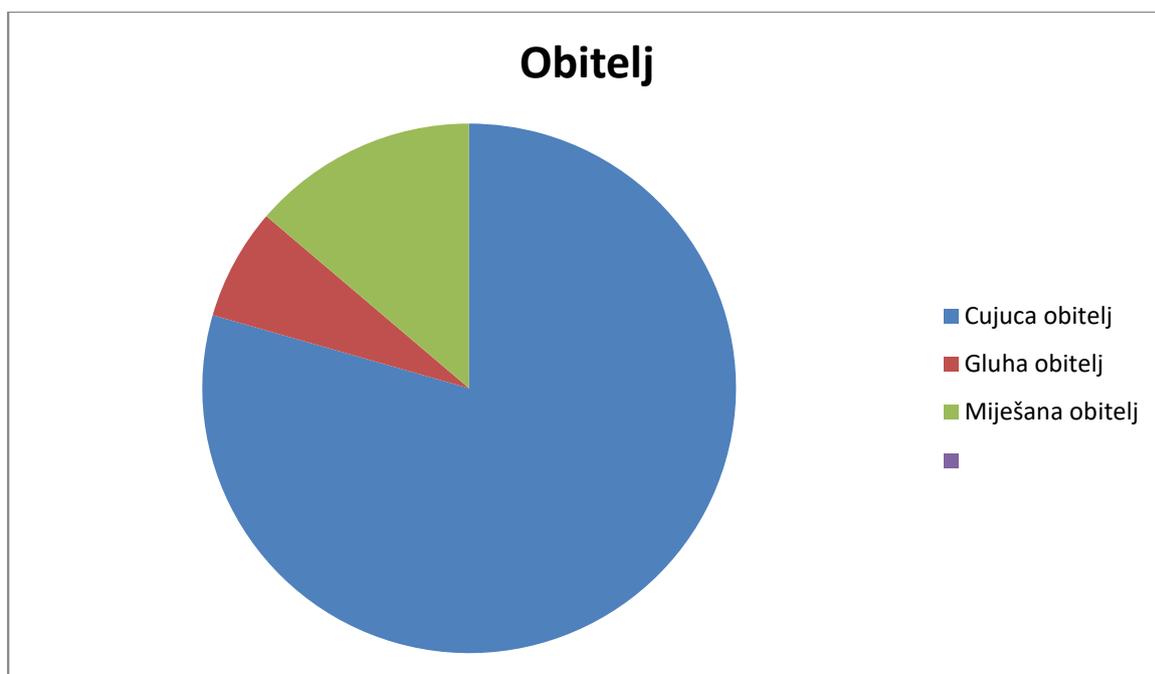
nepravdi zadnje dvije godine pruža otpor u obliku pokreta Gluhih koji sa sloganom „*About us not without us*“ pokušava aktivno promijeniti status Gluhih osoba i kreirati inkluzivnije politike u državi.

4. Popis priloga

Prilog 1.

REZULTATI ANKETA

Grafikon 1. Struktura obitelji učenika SPED centra

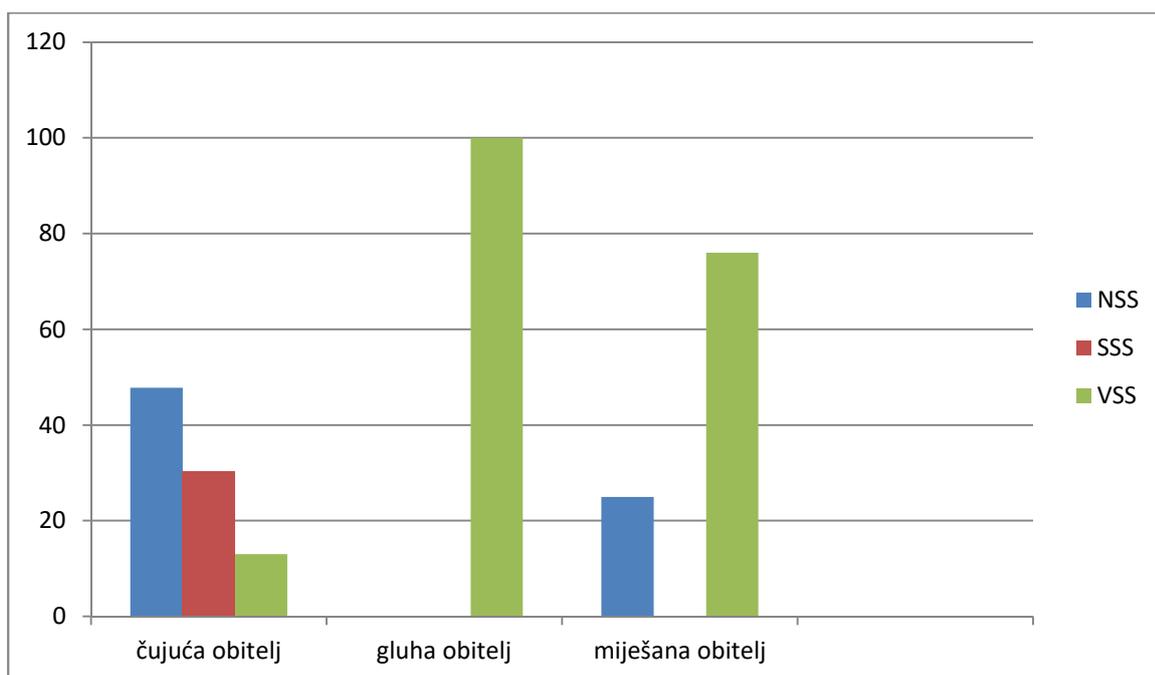
Grafikon 2. Znanje znakovnog jezika obitelji učenika

Grafikon 3. Buduća zanimanja prema željama i očekivanjima učenika

Grafikon 4. zanimanja prema obiteljskoj pozadini učenika, izraženo u %

* U anketi je sudjelovalo 29 gluhe i nagluhe djece 3. do 6. razreda iz Special Education Centre St. Nino Tacloban. To čini 78 posto gluhih učenika te škole koja nudi školski program za gluhe i nagluhe do 6. razreda. Učenici 1. i 2. razreda nisu sudjelovali u anketi jer nemaju dovoljno razvijene komunikacijske kompetencije i ne bi mogli razumjeti pitanja koja su bila na engleskom jeziku.

dob i razred	obitelj	SL u obitelji	braća	prijatelji	zanimanje
5, 12	c	ne	ne	samo gluhi	Jollibee(konobar)
3,13	c	majka	c, stariji, 2	ne voli cujucu djecu	kuhar medicinska
4,10	c	majka	c, mladji, 1	samo gluhi	sestra i
3,14	c	majka	c, mladji, 2	gluhi i jedna	manekenka
4,15	m	da	g, 1	c	konobarica
4,10	c	da	c,1	samo gluhi	veterinarka
4,10	c	ne	c, stariji, 4	g i c	policajac
3, 9	c	da	ne	gluhi	policajka
3, 9	m	ne	stariji, c, 1	gluhi	konobarica
4,15	c	majka	da, c,2	gluhi	lijecnica
3,10	c	majka	ne	gluhi	konobarica
3,11	c	ne	da, c, stariji 3	gluhi	kuhar
4,12	c	majka	sestra,1, c	gluhi	kuhar
4,18	c	ne	da, c, 2	gluhi	kuhar
5,11	c	malo	da, c, 1	cujuci	konobar
5,22	m	ne	da, 3 sestre i	gluhi i cujuci	policajac
5,11	c	da	4 brata	cujuci	uciteljica
5, 14	c	ne	ne	cujuci	pilot
6,16	c	da	c, 3	gluhi i	košarkaš
6,13	c	majka	ne	cujuci	medicinska sestra
5,11	c	majka	ne	gluhi	policajka
5,16	c	ne	ne	gluhi	policajac
5,15	c	ne	da,c, 2	gluhi	fotografkinja
4,10	g	da	da, kujuci, 2	gluhi	veterinarka
5,13	c	otac - samohrani	da, gluhi, 1	gluhi i cujuci	pravница
3,10	m	majka - g	ne	gluhi	veterinarka
3,9	g	da	da, kujuci, 3	gluhi i	stolar
4,15	c	majka	da, mladji brat je gluh	cujuci	učiteljica
			cujuci, 2	gluhi	konobar
				gluhi i cujuci	

Prilog 2.

TRANSKRIPT INTERVJUA: MAM DONATA RADAZA, 3.8.2016.

MAM DONATA RADAZA: učiteljica 1. do 4. razreda gluhe i nagluhe djece, SPED Centre St. Nino, Tacloban

Reci mi nešto o sebi, kako to da si odlučila baviti se ovim poslom?

Ne moram ti valjda reći godine, to se dame ne pita, ali dobro, zato što si to ti.. Taman sam navršila 25.(smijeh) Mislim, nema se što puno reći, radila sam u banci, ali sam položila znakovni jezik jer me zanima, pa su mi onda neki prijatelji rekli da trebaju učitelja ovdje, pa sam položila još neke učiteljske ispite i završila na ovom poslu na kraju. Udana, dvoje djece...

Djeca znaju znakovni isto?

Zna stariji, mlađi nešto oponaša ali mu nije jasno o čemu se radi, mislim da mu samo smiješno izgleda, on je još premalen. Ali očekujem od njih da će naučiti...

Okej, što je s djecom u razredu, vidim da imaš sve uzraste?

Da, neka djeca jako kasno dolaze u školu, trenutačno mi je najstariji učenik u 2. razredu i ima 17 godina. Njegovi ga nisu htjeli pustiti u školu jer su mislili da se plaća, ali su ih neki volonteri nagovorili i na kraju su oni došli s njim ovdje na upise.

Koliko im treba da završe osnovnu školu, mislim, završavaju li u predviđeno vrijeme od 6 godina?

Rijetki. Djeca Gluhi većinom završe na vrijeme jer kad dođu već znaju znakovni pa lakše prate nastavu i lakše nauče SEE. Nekima treba duže, a neki se ispišu. Ove godine izgubila sam 3 učenika, jedan se je zaposlio u praonici, jedan pomaže na farmi riže roditeljima, a ovog trećeg su ispisali roditelji. Rekli su mi da nemaju novca da ga pošalju u školu, oni ti inače žive u Camgumbangu, znaš gdje je to? Da, ja sam im rekla da ću ga ja voziti i da može prespavati kod mene, ali nisu htjeli. Da... To se događa često, nemaju ljudi novca, a ako imaju onda se neće trošiti na gluho dijete.

Što nakon osnovne, nastavljaju li djeca u srednju?

Prošle godine imala sam troje koji su upisali srednju, znaju doći nakon nastave do mene i žaliti se na školu. Nema srednje škole za Gluhe, barem ne na Leyte, mislim da je jedna u Manili ali nisam sigurna. Problem je što je sve na Tagalog, a oni ne znaju njega, jedva ih naučim čitati engleski i to je već uspjeh, a onda dođu u školu i učitelj im okrene leđa i piše po ploči na Tagalogu. Onda mi uvijek dođu na nastavu, srednja škola je preko puta, kažu kako im je teško jer nema interpretatora na nastavi, ne znaju čitati s usana, a i sve napisano na ploči je na filipinskom jeziku koji ne razumiju. Rijetko tko od mojih završi više od osnovne, imala sam jednu učenicu iz Gluhe obitelji koja je otišla u Manilu u srednju školu i nastavila studirati tamo, a ostali većinom odustanu od školovanja nakon godinu dana.

Nemaju Tagalog uopće?

Ne, samo engleski, Gluhi uče sve na engleskom, mislim SEE-u što je verbalni engleski preveden u znakove ruku.

Najviše učenika mi je u anketi napisalo kako se družu samo s Gluhima i primijetila sam da čujuću roditelji ili ne znaju znakovni ili samo majke znaju.

Ja i Ariel držimo navečer i preko vikenda tečaj znakovnog za roditelje, ali rijetki dođu. Ali da, uvijek su to majke, oni i dođu s njima u školu, imamo i jednog oca. To ti je ovaj čovjek koji sjedi ispred učionice, dođe svako jutro s kćeri ovdje i čeka dok ne završi nastava. Njemu ti je žena umrla tijekom tajfuna, pa on sad mora sam brinut o njoj, inače je briga o djeci ženski posao, pa zato i majke znaju znakovni. Znaju neke osnove, možda dvije ili tri znaju malo bolje znakovni.

Vidim da je konobarenje popularan posao ovdje, ali ima ih par koji se vidi u unosnijim zanimanjima, Jocelyn želi biti učiteljica, Maria Luisa pravnica, a mala Maila medicinska sestra i manekenka!

(smijeh) Da, da... Maila je jako pametna, i rekla bih ambiciozna. Ona ti je prvi razred išla u normalnu školu pa zna i malo čitati s usana. Brzo je pohvatala znakovni jezik, a ne čudi me da je napisala da želi biti manekenka vidjela si kako skače ispred fotoaparata. Djeca se ovdje vole slikati, to si i sama primijetila. A Jocelyn... Ne čudi me, ona stalno priča kako će biti učiteljica poput mene. Djeca gluhih roditelja bolja su u školi jer dolaze s znanjem znakovnog jezika i većinom preuzimaju učiteljsku ulogu i objašnjavaju ostalima ako nešto ne razumiju. S obzirom na to da je ovdje previše djece nekad i njih zaposlim da rade s nižim razredima

pogotovo ako je u pitanju učenje znakovno jezika. Najčešće mi Jocelyn uvijek volontira, ona je šefica u razredu makar je najmanja. (smijeh)

Misliš li da bi trebalo nešto promijeniti u školovanju?

Ma imamo grozne radne uvjete, nas je samo troje: ja, Ariel i Mam Rosales. Rosales je najstarija i vodi gluhi odjel. Mi se stalno žalimo, Rosales svako malo ode do upravo i kaže kako se ovako ne može jer smo cijeli dan ovdje od 8 ujutro pa do kasno navečer. Vidi koliko djece ima u učionici, svatko od njih je u drugom razredu, svatko bi trebao učiti neku drugu razinu matematike, a ja nemam vremena sama sve proći. Onda imaš nju (*pokazuje na curicu od 8 godina*) koja ima puno problema. Ona nije samo gluha, ja mislim da ona ima još nekih problema. Dobra je ona, ali ne kuži, dvije godine je ovdje i još uvijek je u prvom razredu, ne zna znakove i nikako da nauči. S njom treba više rada, a ja nemam vremena jer imam i ostalu djecu. Zato mi puno znači kad dođu volonteri ovdje, kao Eliza koja je bila prije tebe.

Pa zašto SPED ne zaposli još učitelja? Je li problem novac ili manjak stručnih osoba?

Oboje. Ali novci malo više, pa vidi da nema ni klime, a ovako mali prostor s tako puno djece. Ne mogu ni očekivati od njih da uče kad imamo samo jedan ventilator i onda se svi u 2 -3 krenu gurati ispred njega jer bude prevruće. Pogledaj uokolo, vidi sve ove papire, ja sam ih printala i platila jer škola nema udžbenike pa ti ja nađem na internetu materijal za nastavu.

Koji je najteži predmet djeci, s čime imaju najviše problema?

Uf, rekla bih engleski. Pogotovo najmanjima koji ne znaju znakovni jezik još. Kako da dijete koje još ne zna ni napisati svoje ime, jer još nije memoriziralo sva slova nauči neke apstraktne riječi. Zamisli ti da moraš naučiti napamet nekih dvadesetak znakova i onda još što oni znače kad ih se stavi u neki raspored koji bi trebao značiti 'nebo' ili 'stolica'. Sjeti se da si mi ti rekla na početku da ti je teško snalaziti se po Taclobanu jer sve ulice zvuče slično, a sad zamisli kako je njima koji ne znaju kako zvuče nego samo vide natpis. A kao što si primijetila, svi natpisi su kod nas dugački i imaju puno 'y'. (*smijeh*) Ali da, mislim da engleski, pogotovo pisanje i čitanje.

A najbolji?

Pa tjelesni naravno! I umjetnost! Vidiš da puno crtamo ovdje, svi imaju neke bojice na klupama.

Možeš mi objasniti malo koncept karakternih studija?

Pa karakterne studije trebaju izgraditi karakter, napraviti dobre ljude od njih koji cijene obitelj i prijatelje i Boga. Nekad mi oni kažu da im se ne da moliti i zašto to moraju učiti. A

onda ih ja pitam što će napraviti ako opet dođe Haiyan* i vidim kako se preplaše. Moraju naučiti moliti kako bi znali obratiti se Bogu za pomoć ako dođe nevrijeme. Moraju znati što raditi kad dođe tajfun, pogotovo ovdje gdje su česti tajfuni.

Što je neka karakteristika Gluhe kulture, kako se gluhi razlikuju po ponašanju od ostalih Filipinaca?

Odjeća, pa vidi kako su one obučene. Mislim da je to zato jer su vizualni ljudi pa više brinu o odjeći i bojama. Šareno je jako popularno u Gluhoj zajednici, ako vidiš čovjeka koji izgleda kao duga, onda je vjerojatno gluhi. Tračanje isto. Kod nas nije uobičajeno tračanje, smatra se nepristojnim, te je najčešće rezervirano za najbliže prijatelje. Gluhi voli tračati i to rade stalno. Prije nego što uspijem ući u učionicu već doznam najmanjem pet novih priča o nekome. Zanimaju ih pogotovo pridošlice, oni su uvijek meta. Mislim da su o tebi već izmislili 10 priča.. Znaš koji ti je nadimak? Nalakirani nokti! (smijeh) Općenito su Gluhi puno pričljiviji nego Filipinci, stalno nešto prepričavaju, od osobnog života do anegdota koje su čuli. I da, otvoreno kritiziranje je ovdje normalno, smatra se normalnim da ti netko kaže što misli, dok su Filipinci suzdržaniji po tom pitanju. Kod Gluhih to je znak brige, ako si dobar prijatelj reći ćeš ako ti nešto smeta jasno i glasno.

Prilog 3.

TRANSKRIPT INTERVJUA: ARIEL M. VELARDE, 4.8.2016.

ARIEL MACABENTA VELARDE: učitelj 5. i 6. razreda gluhe i nagluhe djece, SPED Centre St. Nino, Tacloban

Jesi li ti to nervozan?

Da, malo, ali zapravo mi je samo vruće!

Za početak, reci mi nešto o sebi, kako si se odlučio postati učitelj?

Mislim da mi je to bio prirodan tok akcije. Moja majka je gluha, otac čujućí, išao sam ovdje u SPED, naravno u normalan razred, ali sam se često družio s djecom iz gluhog odjela jer sam znao znakovni pa su me brzo prihvatili u društvo.

Smatraš li se pripadnikom Gluhe kulture ili ne? Mora li čovjek biti gluh da bude „Gluh“ s velikim „G“?

Da, smatram se pogotovo jer mi je znakovni također materinji. Svi su dio zajednice koji znaju znakovni, ne moraš biti nužno gluh, ali znaju ti to nekad predbacivati, da si čujućí. Iako vole čujuće koji znaju znakovni, to se jako cijeni u zajednici, pogotovo one koji nemaju gluhog člana u obitelji i naučili su jezik iz vlastite inicijative.

Koje su to vrijednosti Gluhe kulture?

Pa prema mom mišljenju to su poštovanje prema drugima i pomaganje. Gluhi se uvijek drža zajedno, moglo bi se reći da si ljudi međusobno pomažu i dijele neke trikove „preživljavanja“ u svijetu čujućih. I ponos na Filipino Sign Language, pogotovo posljednjih dvije godine otkako je počeo pokret gluhih „About us, not without us“. To pitanje jezika je jako aktualno sada u zajednici, pogotovo jer smo zadnjih godina dobili neke prominentne Gluhe ovdje u Taclobanu, oni imaju dobar posao, dolaze s fakulteta iz Manile i njih ljudi slušaju i poštuju. Ako oni misli da nešto treba napraviti, onda cijela zajednica to misli... Zanimljivo je...

Reci mi nešto više o tom problemu jezika?

Hmm...Ne znam koliko si upućeni, ali FSL još uvijek nije u škola iako je priznati nacionalni jezik u Filipinima. Trenutačno se djecu uči Signing Exact English što je jako kompliciran

jezik pogotovo za malu djecu koja nemaju pozadinu u znakovnom jeziku. SEE se u Americi koristi kako bi Gluhi naučili bolje čitati i pisati engleski, SEE bi trebao olakšati učenje engleskog verbalnog jezika, to jest čitanje i pisanje, ali on nije adekvatan za komunikaciju jer nije prirodan. Gramatika verbalnih jezika ne vrijedi u znakovnima, oni imaju vlastitu gramatiku i sintaksu. On je koristan za učenje gramatike verbalnog engleskog, ali nepraktičan za stvarnu uporabu. Gluhi žele da FSL postane glavni jezik koji će se učiti u školama i smatraju da država diskriminira protiv Gluhe djece jer im ne dopušta da uče materinji jezik.

Već sam pitala Mam Radazu, ali moram i tebe, što misliš zašto je konobarenje toliko popularno među tvojim učenicima?

Ne znam stvarno, mogu samo nagađati da je zato što dosta gluhih konobari, pa valjda misle da je to prirodni tok života za gluhu osobu u Taclobanu.

Spominje se Jolibee često, postoji neki razlog zašto?

Jolibee već neko vrijeme uzima gluhe i nagluhe osobe za poslove čistača ili pomoćnih kuhara, pralja i slično. Oni se stalno šire pa im trebaju novi radnici, a gluhe osobe su uvijek najjeftinija radna snaga na tržištu. Par mojih bivših učenika sad radi tamo, kažu da je plaća čujućih veća, a nije da se mogu previše izboriti za povišicu. Mislim da taj posao ne privlači učenike, već da ih privlači činjenica da tamo rade drugi gluhi. Za njih to znači da neće biti jedine gluhe osobe i da će imati osobu s kojom mogu komunicirati. Gluhi se uvijek drže uz druge Gluhe, zajedno smo jači.

Ti predaješ 5. i 6. razredu, pretpostavljam da do tada učenici već bolje znaju znakovni jezik, pa me zanima koji je najteži predmet? Mam Radaza kaže da je engleski u prva 4.

Je, definitivno. ali moram te ispraviti, mnogi još u 5. razredu ne znaju znakovni kako treba. To su najčešće djeca koja imaju više problema, to jest nisu samo gluhi, ali njihovi roditelji ih žele uporno školovati ovdje makar bi oni trebali ići na posebne programe edukacije. Pisanje je najteže, pogotovo u 6. razredu gdje se očekuje da su već memorirali poprilično veliki broj riječi.

Mam Radaza je navela također da starija djeca imaju probleme u školi, pa želim čuti tvoje mišljenje o tome? Mislim oni su ipak zreliji, lakše se koncentriraju, trebalo bi im biti lakše.

Starijoj djeci je po mom mišljenju najteže. Mlađi lakše upijaju, njihov mozak je poput spužve, tako da iako ne znaju znakovi kad upišu prvi razred većinom, dok dođu u moj, već se fluentno koriste njime. Stariji nekako prođu prvih 4 razreda bez da uspiju naučiti znakovni, mlađa djeca ih preteknu u jezičnom razvoju. To je zato što stariji imaju znakove od doma, koji su nastali unutar obitelji. To su ti većinom znakovi da mora pit vodu, ili da je gladan ili da ga boli nešto. S učenicima koji dođu s kućnim znakovima najteže je imati neki značajan napredak. Ne zato što su glupi, nego jednostavno im je teško tako kasno naučiti jezik, manja djeca puno brže uče, što njih dodatno demotivira.

Zanima me također, s obzirom na to da si ti dio Gluhe zajednice, koji su najveći problemi osim jezika?

Pa rekao bih siromaštvo i zaposlenje. Što je međusobno povezano naravno. Gluhi su inače iz siromašnijih obitelji, to je začarani krug. Roditelji nemaju dovoljno novca školovati dijete u Manili gdje postoji fakultet za Gluhe, a ovdje imaju mogućnost završiti samo osnovnu školu, a nakon nje imaju slabije izgleda od čujućih na tržištu rada. Tako se gluha djeca zaposle na nekom lošem radnom mjesto i sami zapadnu u siromaštvo.

Što je s pravnim institucijama? Izvješće PRDC-a tvrdi kako mnogi Gluhi ne prijavljuju nasilje.

Da, pročitao sam to izvješće. Mislim da je to jer misle da će im žalbe biti odbačene, a i ne sviđa im se ideja suda. Sudski proces nije više od razgovora ljudi u odijelu, jesam li u pravu? Razumijem da im se ne sviđa ideja da budu dio razgovora u kojem ne mogu sudjelovati, a u kojem će se raspravljati o njima. Također je problem što mnogi ne znaju ni kako podići sudsku žalbu, to je puno administracije, a za gluhu zajednicu koja ima problem s pismenosti to nije jednostavno.

5. Literatura

1. Padden, C., Humphries, T. (2005) *Inside Deaf Culture*, Cambridge: Harvard University Press
2. Zelenika, R. (1998) *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*, Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci
3. Schick, B., Marschark, M., Spencer. P.ur. (2006) *Advances in the Sign Language Development of Deaf Children*, New York: Oxford University Press
4. Paden, C. (1989) *The Deaf community and the culture of Deaf people: American Deaf Culture*, Maryland: Linstok Press
5. Hurlbut, H. (2008) *Philippine Signed Languages Survey: A Rapid Appraisal*, SIL International
6. *Deaf Studies Encyclopedia* (2016) Deaf Centrism, 1. izd. Thousand Oaks: SAGE Publications Ltd. Vol.1. 2016.
7. Tylor,E.(1971) *Primitive Culture*, Vol. 1.London: John Murray;
8. Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books
9. Forbes, W.(1928) *The Philippine Islands*, Boston: Houghton Muffin
10. Estiller-Corpuz,M.(2009) Economic Livelihood of the Deaf in the Philippines. U Mori, S. ur. (2009) *Poverty Reduction for the Disabled in the Philippines – Livelihood Analysis from the Data of PWDs in Metro Manila*, Chiba: Institute of Developing Economies
11. Stephenson, P.(2014) *Communications Consideration: SEE*, Hands and Voices, dostupno na: <http://www.handsandvoices.org/comcon/articles/see.htm> (posjećeno: 29.svibnja 2017.)
12. Gaverza, J. (2014) *An analysis of Deaf Culture in the Philippines*, diplomski rad, Manila: University of the Philippines
13. Gramsci, A. (1947/1951) *Pisma iz zatvora*, prev. Škunca,S. Zagreb: Zora - Državno izdavačko poduzeće Hrvatske
14. Althusser, L. (1970/2009) *Ideologija i državni ideološki aparati*, prev. Filipović, A. Beograd: Karpos
15. Florido, M. (2006) *Educational profile of the Philippines and best practices in Filipino Schools and classrooms*, izvještaj, Manila: Department of Education Philippines

16. Bondoc, M.(2015) *The Power of positive parenting on children*, online članak, dostupno na: <http://www.rappler.com/move-ph/92722-power-positive-discipline-children> (posjećeno: 29.svibnja 2017.)
17. Salvosa, F. (2015) *Philippines struggles with unempolyment despite economic growth*, online članak, dostupno na: <http://www.cnbc.com/2015/09/01/unemployment-in-philippines-an-issue-despite-rapid-economic-growth.html> (posjećeno: 30.svibnja 2017.)
18. unknown (2005) *Philippines Average Salaries & Expenditure*, online. dostupno na: <http://www.worldsalaries.org/philippines.shtml> (posjećeno: 30.svibnja 2017)
19. Agbayani,A. (2012) *PH at bottom 3 of 'world's wages'*. online članak. dostupno na: <http://www.rappler.com/nation/4612-philippines-at-bottom-3-of-world-s-wages> (posjećeno: 30. svibnja 2017.)
20. Martinez, L. Case Monitoring (2012) *Case monitoring: Access to Justice*. Izvještaj. Manila: Philippine Deaf Resource Center
21. United Nations General Assembly (1993) *Declaration on the Elimination of Violence against Women*,dostupno na: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm> (posjećeno: 30. svibnja 2017.)